

בין סגנון למשמעות

מתוך המפתח ליצירת ש"י עגנון באמצעות מחשב

הלל ויס

א

העיסוק בסגנונו של עגנון הולך ומתעשר. בשנים האחרונות אנו מוצאים יותר ויותר התייחסויות לסגנונו של עגנון, המעלות עמדות עקרוניות בשאלת היחסים שבין סגנון למשמעות מתוך מודעות ליחסי הבלשנות והפואטיקה. היינו, התנהגות הלשון בטקסט הספרותי וההתבוננות המיוחדת שמצריכה לשון זו. בעיקר בעקבות מחקריו של רומאן יאקובסון ותשומת הלב המיוחדת שניתנה להם באסכולת תל-אביב בחקר הספרות (כדוגמת הפרסומים הרבים בכתב-העת *Poetics today* באותה אוניברסיטה). וזאת לצד התייחסות מקובלת או שמרנית לשאלות סגנוניות העולות מתוך כתבי עגנון.

דוגמה חשובה לגישת ביניים בין הגישה השמרנית לגישות חדשות נמצאת בספרו של מ"צ קדרי, *ש"י עגנון רב סגנון* (1980), המציין "רק לאחרונה פותחו דרכי בדיקה ותיאור שיש בהן לכלול גם את לשון הכתיבה הספרותית המובהקת" לצד התפיסה הקלאסית בתורת הסגנון הרואה באמצעים הספרותיים "קישוטי סגנון" (שם 10) אמצעים לתוספת גיוון ועצמה "שיטה זו (הקלאסית) מדגישה את הפונקציה הכמורטכנית של הארגון הרטורי כגון: דימוי, השאלה, האנשה, ניגוד, הפתעה והקשר כמו מטונימיה וסינקדוכה" במקביל מציין קדרי את תורת הסגנון הכמותית על-פי רישום שכיחותו של מלים בטקסט ביחס לנתונים כמו סוג המשפט, סוגי היחסים הפרדיקטיביים, סדרי חלקי המשפט וכיוצא בזה, ומסיים קדרי את מבואו "על כל הפיתוי שבניצול המחשב לבדיקות סטטיסטיות כאלה בלשונם של סופרים לעולם יש לזכור שאין כאן אלא כלי חלקי לתיאור הלשון." (שם 11)

דיון מעניין במלים סמוכות, בעלות צליל דומה, אליטרציות, כתיבות מנחות, פונמות החוזרות במלים סמוכות של עגנון וקשרן למשמעות, נמצא בספרה המרתק של עדנה אפק *מערכת מלים ביצירת ש"י עגנון* (1979). בספרו החדש של רב לנדאו *מסגנון למשמעות בסיפורי עגנון* (1988), אנו מוצאים עיסוק ישיר בשאלת הזיקה שבין סגנון למשמעות תוך ניסיון להרחיב את הגדרת ה"סגנון" לכיוון כל סימן בטקסט כגורם בעיצוב המשמעות.

לנדאו מרחיב את הגדרתו של ע' אוכמני לערך "סגנון" כפי שהיא מופיעה בלקסיקון שלו *תכנים וצורות* "ראשית כל הוא מצמצם את מושג הסגנון לתחום הלשון בלבד ונמנע מלטפל בהיקפו המלא של המושג, עובדה ידועה היא שתחולת המושג סגנון רחבה יותר ממשמעותו המוגבלת לתחום הלשון בלבד. אוכמני נמנע מלטפל בהיקפו המלא של המושג. הסברו של אוכמני אינו כולל לא ציור, לא פיסול... הוא מזכיר את אוצר המלים, את התחביר ואת הפיסוק, ומתעלם מן הסמלים, מן המטאפוריקה ומשאר היסודות שלהם ערכיות צלילית" (עמ' 11)

לפיכך אם סגנון הוא מכלול המסמנים בטקסט, היחסים שביניהם ושיטות ארגונם, מן הסימן הזעיר, המצומצם ביותר בתפקידו, צורה דיקדוקית או צליל של עיצור בודד, כמו בחריזה

המסתמכת על כינוי הגוף, הרי שאנו מבקשים להציג את שיטת אחזור המידע האוטומטי של הטקסט באמצעות מחשב (retrieval system) כשיטה טוטאלית הבאה לעמוד על תכני הטקסט ומשמעויותיו, הנובעות מהלשון, צירופיה וארגונה למערכות של מסמנים גלויים וסמויים, בעיקר מתוך היכולת הטכנית לעקוב אחר כל הציורפים החל מהזעירים ביותר, חלקי מלה, ועד מבעים ארוכים ביותר, שהרי כל אחד מהם מהווה סמן. ומתוך העובדה, שהמחשב בגלל סיבות פסיכולוגיות שונות משמש כמגבר מודעות כלפי תופעות בטקסט וכמאלץ לקריאה מודעת יותר, הוא משפיע באופן מוחלט על הבנת הנקרא. גם שיטת המפתוח של הטקסט היא צורת התבוננת של close reading מפני שהיא גורמת לתהליכי התבוננות מדויקים יותר מחד ומפשטים יותר מאידך.

ב

לפני כעשר שנים יזמתי את קליטת כתבי עגנון במחשב בשיטת אחזור מידע, כפי שפותחה בפרוייקט השו"ת, תוך תביעות שונות לשכלולה ולהתאמתה לצורכי המחקר ביצירת עגנון. הטקסט הראשון שנקלט, עוד בשנת 1978, היה "הדרום וכסא" לש"י עגנון, ועליו ביצעתי ניסויים שונים הקשורים במיפוי טקסט, סימון גרפי של כל צורות החזרה שלו, ולאחר מכן מאז שנת 1983 דאג פרופ' ראובן מירקין להקלדתו המלאה של כל הטקסט העגנוני ולהקמת בסיס נתונים לכל כתבי עגנון.

האחזור מאפשר התקנת מילון, קונקורדנציה ומפתחות לש"י עגנון. פעולה זו נתמכת בידי האקדמיה הישראלית למדעים, הקרן למחקר בסיסי. בידי מצויה רשימת כל הצורות של כל יצירת ש"י עגנון לפי סדר א"ב וכן ניסיונות שונים במפתוח טקסטיים בודדים של עגנון מן הקטנים שבהם ועד לגדולים, כמו "הכנסת כלה". וגם שם פרטי של אדם שנוכחותו הפכה סמל גלוי או סמוי, רמיזה שהיא סמן לשוני המכוון למכלול של תכונות הופכת לגורם סגנוני כיוון שהיא קשורה מראש במערכת התייחסויות לשוניות קבועות. לדוגמה ביטוי לשוני כמו "ר' יודיל" שהוא שם פרטי של אדם, מכיל מאחוריו "תיק" או שדה רפרור (כמונחו של ב' הורשובסקי לרפרנט) המציין מכלול של התייחסויות ועמדות המוצגות בסקלה אסתטית קבועה הניתנת לתיאור, וסקלה זו מובעת באוצר מלים קבוע פחות או יותר העובר מיצירה ליצירה. דמותו של ר' יודיל כמו דמויות בקומדיה האנושית של באלזאק וכדמויות אחרות ביצירות עגנון נזכרות ביצירות אחדות מהן מרכזיות, ולפעמים יש ביניהן גם יחסי משפחה כמו יצחק קומר שהוא דור שישי ליודיל חסיד.

תכונות הנפש וכמוהם המאפיינים האחרים יוצרים טיפוסיות המתבטאת במסירתה בלשון, שיש בה ביטויים קבועים, סדיריות המתייחסות למסומן. השאלה, האם תפיסה זו היא הרחבת המושג "סגנון" המתפרץ לדלת פתוחה, ולפיו כל גורם בטקסט, שניתן לזהות את מגמת סימונו, או המחולל סביבה לשונית טיפוסית הוא גורם סגנוני, שאלה זו ניתנת לבדיקה בקלות רבה יחסית באמצעות הקבלות סביבתיות וקישוריות הנעשות אינטראקטיבי, תוך ישיבה מול המסך וניפוי המידע שאיננו נחוץ ותוך התבוננות חוזרת בממצאים המודפסים. ככל שהפעילות הזו נעשית בטקסט גדול ורב שכבתי כך היא מרשימה יותר מבחינת הישגיה.

ג

ניטול כדוגמה את אחת מהיצירות הקצרות בכתבי עגנון, "דמעות" שאפשר שהיא של עגנון ובכל

מקרה מעובדת על ידו מתוך ששמע אותה ולא מתוך הכתב, ואינה מועתקת. הסיפור נדפס בכתבי עגנון שלוש פעמים במלואו. פעם אחת באלו ואלו עצ' שכא, בשנית בסיפורים נאים על הבעל שלם טוב בספר האש והעצים (עמ' 102) ובשלישית בסיפורי הבעש"ט שיצא לאור לאחר מות עגנון. באחרון כמעט ולא תמצא סיפור שעגנון אינו מציין את מקורו למעט סיפור זה שהוא, כנראה, תוצאה של שיחה כפי שמעיד המספר בפתיחת הסיפור. עגנון, מתייחס לסיפור זה באופן מיוחד בדברי ה"התנצלות" המובאים בסוף ספרו האש והעצים: "וסמכתי להם סיפורי הבעש"ט וצ"ל וצרפתי להם את הסיפור הקטן "דמעות" אף על פי שכבר נדפס בכרך אחר. [אלו ואלו, שכא, הערתי, ה"ן] וכאן אומר דבר שכדאי שאומר. לאחר שסיפר לי המספר את מעשה הדמעות הניח ימינו על מצחו ועמד שעה משתומם מאד ואמר, הפלא ופלא, זה חמישים ושש שנה שמעתי את הדבר הזה וכל אותן השנים לא נודמן לי לספרו עד שספרתיו לך" (עמ' שלו).

נעמי טנא עומדת על חשיבותה של פרשת המסירה המיוחדת בסיפור החסידי ובסיפור החסידי המעובד של עגנון ומדגימה עניין זה בין השאר באמצעות סיפור זה "דמעות", בעבודתה לתואר שני, "הצדף והחי" — דרכי עבודתו של עגנון בקובץ סיפורים נאים של ר' ישראל בעש"ט, בראילין תשמ"ב עמ' 100 — 102, ומציינת "העיון בתחומה של פסקת המסירה מגלה לנו עד כמה מותנה מעשהו של הצדיק — ויהיה מופלא ומופלג ככל שיהיה — בהימצאותו של המספר הנכון, שישמר וינציח את המעשה:"

ניווכח במפתוח הסיפור "דמעות" עד כמה עניין המסירה, הלשון והמבנה המורכב שמתוכו נשלפת המסירה ושאר ענייני הסיפור נחשפים מתוך הקריאה הצמודה, ה"close reading" הנדרשת לצורך המפתוח.

דמעות

סח לי הרב שמואל אריה. בילדותי דרתי בכפר קישיליביץ, הוא כפר קישיליביץ שיצא לו שם בעולם, שהבעש"ט קודם שנתגלה היה שם שו"ב. מצאתי שם שו"ב זקן למעלה משמונים. אמרתי לו, אפשר שהכרת אדם שהכיר את הבעש"ט? אמר לי, יהודי שראה את הבעש"ט לא מצאתי, גוי שראה את הבעש"ט מצאתי. בימי חורפי הייתי גר אצל איכר אחד גוי. כל פעם שהייתי יוצק מים על אבן המשחזת להשחזו עת סכיני היה זקיניו של האיכר, זקן כבן תשעים שנה או כבן מאה שנה, מנענע ראשו. סבור הייתי שמחמת זקנה הוא עושה כן. פעם אחת הרגשתי בו שעושה כן דרך גנאי. שאלתי אותו, מפני מה אתה מנענע ראשך בשעת עבודתי? אמר לי, אי אתה עושה את מלאכתך יפה. ישראליק כשהיה משחזו את סכיניו היה מלחלח את האבן בדמעות".

(אלו ואלו, שכא)

דוד תמר במאמרו "על שני סיפורים" (ידיעות אחרונות 1.3.85) מביא מקורות חסידיים ואחרים, שלדעתו מהווים מקור, רקע והסבר לסיפור או תמיכה במסורת שלו. מקור משכנע ביותר הוא מצא בספר טל השמים לרפאל בלום (ניו-יורק תשי"ח) בהקדמה לספר זה כותב המחבר:

סיפר לי א' [אחד] ממכירי שבמקום דירתו בגאליציען בכפר שאצלם היה דר שוחט זקן אחד, ובבוא עת פקודתו וחיים לנו ולכל ישראל שבק נתקבל במקומו שוחט אחר. היה שם ערל קצב שהיה מוליך על עגלה שלו את השוחט והסחורות, וסיפר הערל שפלא

בעיניו שקיבלו לשוחט איש אשר אינו בקי בשחיטות ולפי דעתו אינו ראוי להיות שוחט. ויהי לפלא שהערל יהיה הפוסק מי ראוי להיות שוחט ושאלוהו מה זה שלא ישר בעיניך השוחט החדש. והשיב, היות כי הוא היה רגיל לבוא להשוחט הזקן וכמה פעמים ראה כאשר השחזו הסכין וראה שלקח האבן ופלגי מים ירדו מעיניו, דמעות כנחל על האבן וכך השחזו. והשוחט החדש ראה שהשחזו ולקח אבן המשחזת ושפך עליו מים וכך השחזו ולא בדמעות, ממילא ראה שאינו בקי בהלכות שחיטה. (שם, עמ' 28)

ד

מפתוח הסיפור "דמעות"

ביטויים בני מפתוח ב"דמעות" לפי רצף הטקסט

דמעות: כותרת [] ; נושא [] ; מוטיב: 1. השחזת סכין באמצעות דמעות; ראה: סכין, סכינים מלוטשות. 2. דמעות ממיסות אבן, דמעות שאינן ממיסות אבן. 3. דמעות הופכות אבן, דמעות הופכות אבן יקרה.

סח ל': מלות פתיחה של סיפור

סיפור (אנקדוטה) הנמסר כשיחה; שיחה אינטימית מפי אדם חשוב.

סיפור אנקדוטה שבוצע ודווח כשיחה.

כינויים: הרב

שם פרטי: שמואל אריה

בילדותי דרתי סיפור זכרונות, סיפור ממואר

ילדות (בגוף ראשון)

שם מקום: קישיליביץ

כינוי מקום: כפר

יצא שמו בעולם: ביטוי נרדף לנתפרסם

אישים: הבעש"ט: תולדותיו; קודם שנתגלה.

מקצועות: שוחט, שו"ב

מבנה סיפור קצר (אנקדוטה); מבנה מסירה שו"ב מפי שו"ב, זקן מפי זקן.

מקור של המסרן:

חברה: יחסי גויים ויהודים

מוטיב: עדות או הערכה חיובית על יהודי מפי גוי

גוי זקן מוסר מסורת חיובית

גוי מעיד על ייחודו של הבעש"ט

(בסיפור שהביא דוד תמר עולה במפורש התמיהה המובלעת מדוע שגוי יפסוק)

יהודי גר אצל גוי

אפיונים:

מחווה: פירוש לא נכון למחווה

פירוש לא נכון למחווה הגורם לפענוח המשמעות

מלאכה אינה מבוצעת כהלכה שלא לפי נורמות קודמות

סיומי סיפורים: סיפור המסתיים בפואנטה.
 מוטיב: השוחט הרוחני, השוחט הרחמן
 הקשרי שיח: מי אמר כיצד ומתי, באיזו הזדמנות.
 מבנה לשון: על-פי ממרה או פתגם או פסוק: "לא מצאתי...מצאתי" אחד מאלף מצאתי
 ואחת בכל אלה לא מצאתי. יגעת ומצאת תאמין, יגעת ולא מצאת על תאמין.

במסגרת מקוצרת זאת נדגים "חיפושים" אחדים בלבד באמצעות המחשב המאפשרים הכנה טובה יותר של הסיפור.

יש לזכור שסיפור "שיחה" זה קרוב לז'אנר מרכזי ביצירת עגנון והוא ז'אנר המעשייה, סיפור הנפלאות החסידי, בעיקר מכיוון שהשיחה הקצרה הזו מבוססת על מוטיב מעין על-טבעי של השחזת האבן בדמעות או אם תרצו, שליטת הרוח בקשה, ראה פרשת המוטיב במעשה דוד וגוליית. ככל-שנכיר-את-הזיקה שבין שיחה אינטימית אך מקובלת כעדות לעומת הז'אנר השכן, המעשייה, כך נהיה מודעים יותר לתופעות סגנוניות האופייניות לכל אחד מהז'אנרים הללו. נדגים את היכולת המעשית של השימוש במחשב במגמת המעבר מלשון לסגנון ומסגנון למשמעות תוך דיוק המשמעות מתוך חיפוש המקבילות. מחמת קוצר היריעה נציין רק מקבילות אחדות.

ה

חיפושים שנעשו במחשב לצורך חיבור זה:

סח לי / שח לי

קובץ	סיפור	עמוד	סח לי ר"מ גליקסון עליו השלום.
אלו ואלו	— הנגר והחרנגול (1936)	197	סח לי הרב שמואל אריה.
אלו ואלו	— דמעות (1941)	321	סח לי ר' חיים נחמן ביאליק
אלו ואלו	— קינוח סעודה	333	עליו השלום ששמע מפי מגידי אמת
אלו ואלו	— סייעתא דשמיא (1941)	337	סח לי הגאון רבי אליהו קלצקין זכרונו לברכה
אלו ואלו	— אבני המקום (1942)	446	סח לי חכם אחד מחכמי צפת הרב היקר ר' אהרן בן שמעון יצ"ו.
		447	סח לי ר' זונדיל המירוני
		345	סח לי רבי חיים, אותו בחור עיניו כלו מרוב צפייה.
		389	סח לי קובה, בראשונה כעסתי, אחר כך אמרתי לי, אם הם
עד הנה	— עד הנה (1952 ; 1953)	164	סח לי כולימיל היפה שראה שמיששה אותה אשה בכלי, וראה שסחבה

קובץ	סיפור	עמוד
עד הנה	— עידו ועינים (1952 ; 1953)	362
	סח לי גמזו, באותו פרק שהגיע אצלם נמוכים היו בעיני עצמם	
	סח לי גמזו, לבקש כתבי יד הלכתי.	363
האש והעצים	— סיפורים נאים של ר' ישראל 107	107
	סח לי הרב שמואל עליו השלום, בעש"ט (1960)	
תכריך של סיפורים	— תכריך של סיפורים (ב)	120
	סח לי זקן נכבד מזקני הדור ר' אפרים אברט שמו, שאביו ר'	
תכריך של סיפורים	— מסוד חכמים	129
	סח לי ר' חיים בראדי ז"ל, פעם אחת מצאו הגאון מהר"ם א"ש	
	סח לי הרב ר' חיים בראדי ז"ל, הגאון ר' יחזקאל בנעט זצ"ל	133
תכריך של סיפורים	— ספר מעשיות קטן	191
	סח לי הרב מאיר ווייס, למדן אחד נפטר לעולמו.	
	סח לי הרב ר' שמואל ביאלובלוצקי זצ"ל.	
	סח לי דוד פרישמן, פעם אחת אבד להם המפתח של בית החיים	193
	סח לי ר' אלעזר רוקח, וולוויל ובארזשיר בזמן שהיה מתגורר	198
מעצמי אל עצמי		232
	סח לי הרב ר' צבי הירש איזנשטט הי"ו, פעם אחת נסעתי	
	סח לי דוד פרישמן, פעם אחת נודמן לחנותו של מוכר ספרים	261
ספר סופר וסיפור		268
	סח לי הרב ר' צבי הירש איזנשטט הי"ו, פעם אחת נסעתי מורשה	
	סח לי ר' מיכל רבינוביץ, כשנתאלמן הגאון רבי יוסף זכריה	350

סה"כ 22 מסמכים

מסקנה: כמעט כל מקום שכתוב בו סח לי או שח לי בכתבי עגנון זו לשון המייצגת את חשיבות המסרן (האדם שמפיו נשמע הסיפור). עגנון משתמש בלשון "שח לי" למסירת אינפורמציה רק מפי מספר בעל דרגה, שיש לו חשיבות רבה בסיפור או במציאות שמחוץ לסיפור.

הרב שמואל אריה

קובץ	סיפור	עמוד
אלו ואלו	— דמעות (1941)	321
	סח לי הרב שמואל-אריה.	

קובץ	סיפור	עמוד	
האש והעצים	— סיפורים נאים של ר' ישראל בעש"ט (1960)	107	סח לי הרב שמואל-אריה עליו השלום, בילדותי דרתי בכפר קישיליביץ, הוא כפר

סה"כ 2 מסמכים

דמות שאינה בדויה, דמות שעגנון הכיר. עגנון הוסיף את המלים "זכרונו לברכה" בנוסח הסיפור המופיע באש והעצים שנדפס ב-1962 והוא כמעט השינוי היחיד בגרסאות הסיפור. שמואל אריה אינו נזכר יותר בכתבי עגנון. לפי דבריו המפורטים ביותר של דוד תמר, במאמרו הנזכר, שבו הוא מביא עדויות של דב סדן ואפרים א' אורבך, הרי שהרב שמואל אריה היה דמות ידועה בירושלים.

קישיליביץ

קובץ	סיפור	עמוד	
אלו ואלו	— דמעות (1941)	321	בילדותי דרתי בכפר קישיליביץ, הוא כפר קישיליביץ שיצא לו שם בעולם, שהבעש"ט
האש והעצים	— סיפורים נאים של ר' ישראל בעש"ט (1960)	107	סח לי הרב שמואל אריה עליו השלום, בילדותי דרתי בכפר קישיליביץ, הוא כפר קישיליביץ שיצא לו שם בעולם, שר'
עיר ומלואה	— שאר סיפורי "עיר ומלואה" (1945-1970)	159 494	הטבח מקישיליביץ, שקודם שנתפרסם אורו היה שו"ב בכפר — קישיליביץ. היה מסתיר עצמו ולא נתפרסם שמו בעולם היה דר בכפר-קישיליביץ והיה שם שוחט ובודק.
עיר ומלואה	— דעת קדושים (1960)	521	כמה שנים קודם שנתגלה בעולם בזמן שעדיין היה שו"ב בכפר — קישיליביץ ור' משה אברהם אבוש היה רב בזאבנא והעמיד תלמידים
עיר ומלואה	— חסידים ראשונים (1960)	530	כאילו עיקר חשיבותו משום שהיה שוחט בכפר אחד ששמו — קישיליביץ.
עיר ומלואה	— מזל דגים (1956)	612	אם בסטריפא של כפר חוצין היה המעשה אם בסטריפא של כפר-קישיליביץ היה המעשה.

סה"כ 7 מסמכים

ניתן לראות מתוך קבוצת האזכורים של הכפר קישילביץ שבכולם חוץ מאחד, האחרון, עניין התגלותו של הבעש"ט הוא המרכזי. עניין התגלותו מובע בשלושה ביטויים:

1. הבעש"ט קודם שנתגלה היה שם שו"ב
2. קודם שנתגלה בעולם, שקודם שנתפרסם אורו
3. ולא נתפרסם שמו בעולם

בעש"ט

אנו מציגים כאן רק מקצת הקובץ "בעש"ט" בכתבי עגנון. כל קורא רואה מיד את הפוטנציאל המחקרי האדיר שבקובץ זה. (הובא בזה רק מסך אחד) מערכת ההתייחסויות הקבועות לבעש"ט מציגה את נוכחות הסימן "בעש"ט" בטקסט כסימן שיש לצידו מסמנים או סגנון קבוע. סוג של דגם או "טופוס".

קובץ: ספר סופר וסיפור

עמוד

- 408 כיון שראה הבעש"ט כך רץ והרעיש עליו כל העיר וסיפר שאותו חסיד נתעלף שבחי הבעש"ט
אנשי מעזניז מספרים... שכל מי ששמע דברי תורה מפי הבעש"ט לעולם לא שכח אותם. בית מיוחד היה להם לחברים הקדושים תלמידי הבעש"ט ז"ל מחוץ לעיר ושם היו מתוועדים אחר כל תורה קדושה
פעם אחת ביום ראשון של ראש השנה אחר ברכת המזון אמר הבעש"ט ז"ל תורה על תפילת תקע בשופר גדול לחירותנו, חקני זכרוננו לברכה נשאר יחיד בבית הבעש"ט.
פעם אחת ראה הבעש"ט שד ובידו ספר.
הבין הבעש"ט שיש אדם אחד שכותב התורות ששומע מפיו.
אמר לו הבעש"ט שיביא לו את הכתבים.
עיין בהם הבעש"ט ואמר, אין כאן אפילו דיבור אחד שלי.
שבחי הבעש"ט
לאחר שהלך בא הבעש"ט לבית המדרש וביקש את הספר שלמד בו אליהו.
אמרו תלמידי הבעש"ט לבעש"ט, עני אחד היה כאן ולמד באותו הספר שרבינו משכוהו לבית המדרש ועמדו להלקותו ולא הניחם הבעש"ט. לאחר שהלך בא הבעש"ט לבית המדרש וביקש אותו הספר.
אמר להם הבעש"ט לתלמידיו, כבר ראיתם את אליהו פנים אל פנים.
כשנפטר בעל המלחמה והלך לו אמר להם הבעש"ט לתלמידיו, עכשיו ראיתם את אליהו כשהוא רוכב על סוס.
שבחי הבעש"ט
כשיצא ספר שבחי הבעש"ט ז"ל, אמר הרב הצדיק ר' יהודה צבי מסטרעטין, וכי אמר הרב הצדיק ר' יהודה צבי מסטרעטין, וכי אלה הם שבחי הבעש"ט?
כל האותות והמופתים שבעל השבחים משבח בהם את הבעש"ט אף אנו יכולים לעשות, אלא היראה והאהבה של הבעש"ט יכולים לעשות, אלא היראה והאהבה של הבעש"ט הם שבחיו של הבעש"ט.
- 409

- 410 הן ומעוררנות בטעיות, חוץ מן המעשיות שמספרים על הבעש"ט זכרוננו לברכה, שאפילו לא היה המעשה בפועל ממש, היה לברכה, שאפילו לא היה המעשה בפועל ממש, היה בכחו של הבעש"ט לפעול הכל.
- 411 זקנו הקדוש בעל תפארת שלמה, מי שמאמין בסיפורים שבשבחי הבעש"ט הוא טיפש, מי שמכחיש בסיפורים שבשבחי הבעש"ט הוא על מטתו שאלו אותו, בכל מקום שהוא מביא דבר תורה ממורו הבעש"ט כותב הוא בתחילת המאמר שמעתי ממורי, ואילו בכמה אם בשעת כתיבת המאמר הגיע לאותה מדריגה שהיה בה מורו הבעש"ט בשעה שאמר אותו המאמר כתב שתי פעמים, כך שמעתי.
- 412 וכשלא הגיע בשעת כתיבה למדריגת הבע"ש לא כתב אלא פעם אחת שמעתי ממורי.
- 414 מאמרים הרבה מביא ר' יעקב יוסף בספרו בשם הבעש"ט, ועל כל מאמר ומאמר הוא כותב שמעתי ממורי.
- 417 ישב לו ר' אורי מטיטוב ז"ל בן בנו הבעש"ט ז"ל על האיציטבא שלפני ביתו בפאבולוטש.
- 437 ר' שמואל מקאמינקא אחיו של ר' יוסף מקאמינקא תלמיד הבעש"ט.
- 437 היו מצויים כל הצדיקים שהיו באים למיזיבוז מקומו של הבעש"ט, ורוכם ככולם היו מתאכסנים בבית אביו והיו מספרים...

צירופים מחוברים ומוסקים

צירוף מחובר-מוסק פירושו צירוף של שתי מלים או יותר, שאינו קיים במשפט ממנו הסיק המחפש שצירוף שכזה כלול במשפט או מסתתר מאחוריו, בדרך כלל נעשה על ידי ליקוט שתי מלים שאינן צמודות זו לזו והאמורות לייצג מוטיב עלילתי או תכונה המייצגת מוטיבים עלילתיים:

גוי זקן

קובץ	סיפור	עמוד	עם שאני מהרהר ועומד נגלה עלי גוי זקן מופלג בשנים.
אלו ואלו	— ביער ובעיר	271	
האש והעצים	— סיפורים נאים של ר' ישראל 107	107	כימי חרפי דרתי אצל איכר אחד — גוי, כל פעם שהייתי יוצק מים על אבן המשחזת להשחיו את
עיר ומלואה	— המבקשים להם רב (1960) 332	332	ראה — גוי זקן עומד בתוך ההפכה ומפשפש בין הכלים.
עיר ומלואה	— לעולם יעשה אדם לפי מנהג המקום (1970) 692	692	סמוך לביתי דר — גוי זקן מחיל המלך. עמד הבן תמיה ואמר, הפלא ופלא, — גוי אוכל טריפות ומאכיל טריפות מגדל לו זקן שכזה שכל יהודי

קובץ	סיפור	עמוד
בחנותו של מר לובלין (1962 — 1968)		95
		רעים, אבל כשאני מעיינת בדבר איני אלא תמיהה, שוויתר — גוי זקן על בובותיו של תיאטרוננו כדי לשמח לכו של תינוק
תכריך של סיפורים — יום אחד		29
		שמע זאת בעלה — גוי זקן ישר וטוב ואמר, לשם תפילה בראש השנה שלכם אתה
תכריך של סיפורים — סיפורים של אשכנז ואגפיה		155
		היה לו — גוי אחד זקן ורגיל במנהגי ישראל שהיה משמש אותנו.
מעצמי אל עצמי		65
		לברכה, ליל שבת קודש כדאי לו לאדם לשבת אפילו עם גוי זקן ובלבד שלא ליישן את הלילה הקדוש הזה. והלוא דברים קל וחומר ומה עם — גוי זקן כדאי לשבת בליל שבת ובלבד שלא ליישן את הלילה הקדוש

סה"כ 9 מסמכים

זהו מוטיב המוסק מתוך הטקסט. הצירוף עצמו גוי בסמיכות שם תואר זקן אינו מופיע בטקסט. מכל מקום ניתן לראות בבירור ש"גוי זקן" הוא לעולם דמות חיובית לגוי זקן יש חזקת כשרות מסוימת וכדאי לבדוק צירוף לשוני זה בהלכה, בספרות השו"ת)

משפט: 'אבן' שחז

פקודה זו אומרת: חפש כל מקום שבו מופיעות המלים האלה במשפט אחד: הערך המילוני אבן והשורש ש.ח.ז.

קובץ	סיפור	עמוד
אלו ואלו	— דמעות (1941)	321
		כל פעם שהייתי יוצק מים על אבן המשחזת להשחזי את סכיני היה זקיני של האכר, זקן כבן תשעים ישראלי כשהיה — משחזי את סכיני היה מלחלח את האבן בדמעות.
האש והעצים	— סיפורים נאים של ר' ישראל (1960) בעש"ט	107
		דרתי אצל איכר אחד גוי, כל פעם שהייתי יוצק מים על אבן המשחזת להשחזי את סכיני היה זקיני של האיכר, זקן כבן תשעים ישראלי כשהיה — משחזי את סכיני היה מלחלח את האבן בדמעות.

קובץ	סיפור	עמוד
עיר ומלואה	— בית המועצות הקטן (1970) 258	קבע בו *השוחז את דירתו והכניס בו את כלי מלאכתו, היינו אבן משחזות שעשויה כמין גלגל, דש הוא ברגליו והיא סובבת והולכת ומשחזת כל כלי שמעביר עליה. דושש *השוחז ברגלו והאבן המשחזות סובבת והולכת ומשחזת וכל סכין מתגלגלת האבן המשחזות מעלה מטה מטה מעלה ומעבירה כלים שמבקשים תיקונם. מתגלגל גלגל — המשחזי וניצוצות של אש ניתזים ויוצאים מן האבן וכלים מכלים הכניס השוחז את שפתיו לתוך פיו ונטל את המגל על האבן השוחז את שפתיו לתוך פיו ונטל את המגל והעבירו על האבן *המשחזות והתחיל משחזי והולך, משחזי ומביט במגל, משחזי והולך, משחזי ומביט במגל, משחזי ומביט במגל וחוזר — ומשחזי.
		267
		269
עיר ומלואה	— שאר סיפורי "עיר ומלואה" 494 (1945 — 1970)	אחר שעה כבר היתה כל העיר ערה וכל החנויות פתוחות, ואף *השוחז פתח את פתחו והוא עמד על יד אבן המשחזות וגלגל ברגלו אותו היום הניח *השוחז את אבן המשחזות ונעל את חנותו והלך לו. אבל אבן — *המשחזות סובבת סובבת ואינה פוסקת וקול כקול מגל בשחזתו נשמע וכשאתה — *משחזי את הסכין אתה מלחלח את האבן המשחזות בדמעות ולא במים.

סה"כ 6 מסמכים

הזיקה שבין המשחזי (השוחז) לבין האבן, אבן המשחזות, מציינת את האבן בסיפור "בית המועצה הקטן" כישות דמונית, כמו סכין השחיטה שיש לה דינמיקה משלה, לשחוט מאליה, כמו מוטיב חליל הקסם.

הנקודה החשובה היא התייחסות נוספת ומחדשת ביותר בכתבי עגנון למוטיב הבעש"ט המשחזי בדמעות כמוטיב מפתח שממנו מתגלגלים סיפורי השואה.

המובאה האחרונה בחיפוש זה מתוך עיר ומלואה (עמ' 494) מופיעה בסיפור המסאי "סכין של מחלוקת" המספר על גלגולה של סכין השחיטה של הבעש"ט, אותה הסכין שנשחזה בדמעותיו, מתגלגלת בגלל דרישתו של התורגול לשחיטה פחות מכאיבה. דוגמת סכין זו הראו

לבעש"ט מן השמים. בחלומו רואה הבעש"ט סכין מלוטשת כדוגמתה הוא משחזר את סכיניו, ובעקבותיה שינו חסידים את סכיני השחיטה המקובלים לסכינים מלוטשות. "מחמת השחזת הסכין הושחזה סכין של מחלוקת" (שם 495). ערעור ההלכה והמנהג על ידי החסידים ובעקבותיו ליבויין של מחלוקות איומות ברוב הקהילות הם שגרמו, לדעתו של עגנון, לשואה. מלבד הספר עיר ומלואה, שבו מקדיש עגנון לעניין המחלוקות מקום רב, מתפתח מוטיב סכין השחיטה או השחיטה המכלה לשיאו בסיפור המובהק ביותר של עגנון העוסק בשואה, הסיפור "כיסוי הדם", שנתפרסם בספר לפניו מן הזמנה. "באה חרב של מלחמה לעולם ושחטה לשוחטים ולאוכלים משחיתתם" (עמ' 66) נתן לראות כי מה שהיה טוב ויפה לגבי הבעש"ט נהיה אבסורדי לגבי תלמידיו. ולא כאן המקום לעסוק בעניין פרשני עקרוני זה. אלא להדגים כיצד חיפוש אקראי במגמה מסוימת עשוי להיות פתח למציאת קישור עקרוני ביצירה.

משפט: 'אבן' דמע

קובץ	סיפור	עמוד
הכנסת כלה (1920; 1931; 1953)		203
		סידור השל"ה והתחיל קורא בפרקי בתשובה עד שזלגו עיניו — דמעות, והקדוש ברוך הוא שולח רוח צונן והוא מקרש את הדמעות
אלו ואלו	— דמעות (1941)	321
אלו ואלו	— בלבב ימים (1934)	535
אורח נטה ללון (1938); 1939; 1950; 1953		83
		חקוקים באבן הצהירו החרוזים הללו, לא ניכר מהם — הדמעות שבכיתי עליהם בשעת עשייתם.
		170
		שוב שנתקשרו עיניו של הרב — בדמעות ונשרו על זקנו הנאה והבהיקו כאבנים טובות ומרגליות
תמול שלשום (1945; 1952)		350
		את אבני הכותל, וזקנות עומדות מצד זה ומכסות את האבנים — בדמעות.
האש והעצים	— סיפורים נאים של ר' ישראל בעש"ט (1960)	107
שירה (1949)		230
		כשהוא עומד ומביט באותן האבנים התקשרו עיניו של הרבסט — בדמעות.
עיר ומלואה	— שאר סיפורי "עיר ומלואה" (1945 — 1970)	494
		וכשאתה משחזר את הסכין אתה מלחלח את האבן המשחזת — בדמעות ולא במים
בחנותו של מר לובלין (1962 — 1968)		165
		ואילו לא היו המצבות אבן היו נימוחות — מדמעותיה.

קובץ	סיפור	עמוד	
לפנים מן החומה	— הדום וכיסא (1960)	13	תמיהה אני שלא נמחו אבני הכותל מדמעותיו. היה מתיירא שמא ימסו ישראל את אבני הכותל בדמעותיהם, הקדים ועשה את אבניו חזקים כדי שיעמדו בפני בדמעותיהם, הקדים ועשה את אבניו חזקים כדי שיעמדו מפני — דמעותיהם של ישראל עד שיבוא משיח צדקנו ויחזור ויבנה את בית.
לפנים מן החומה	— הדום וכסא (1958 — 1960)	143	ועין הכתב כעין שמונה פסוקים אחרונים שבתורה שכתב משה — בדמע.
תכריך של סיפורים	— עשרת הימים, סיפור אהבים	229	נשבה רוח ונקרשו — הדמעות ונעשו אבנים טובות.
		235	הביאו כל חמודות שבעולם, שופר של נצחון, אבני חפץ של דמעות, ספר סליחות שיש לך קורת רוח ממנו, דרושים לכל שיש לך קורת רוח ממנו, דרושים לכל חפציהם של בני אדם, — דמעות מקנחין בהן כל צרה וכל לכלוך, ואחר כל אלו אתה מבקש

סה"כ 12 מסמכים

נחשף הקשר שבין דמעות ואבן בעיקר בהקשר הרעיון שהדמעות עשויות לשחוק אבנים כמו הפסוק והמוטיב "אבנים שחקו מים".
 השחיקה העיקרית — אבני הכותל הנשחקות או נמסות בדמעותיהם של היהודים.
 מוטיב: דמעה הופכת אבן (אבן טובה) המסת אבן באמצעות דמעה

העלינו כאן מקצת מהבעיות הקשורות במפתוח מלא של טקסט ורמזנו על קשרן לזיקה שבין הבלשנות והפואטיקה.